

Overwinterende Slechtvalk in het centrum van de stad Groningen in 1999/2000 en 2000/2001

Klaas van Dijk

Op 2 november 1999 zag ik vanuit een ooghoek een Slechtvalk over de Vismarkt vliegen. De vogel vloog over de Korenbeurs en ging vervolgens op de toren van de A-kerk zitten. Het bleek geen eenmalige waarneming, want de vogel werd het hele winterseizoen regelmatig gezien en keerde ook in het daaropvolgende seizoen terug. Verschillende kranten maakten melding van een Slechtvalk op de toren van de A-kerk en mede daardoor hebben veel vogelaars de vogel gezien. In onderstaand artikel wordt een overzicht gegeven van alle verzamelde waarnemingen.

Uitgangsmateriaal

Door mijn werkzaamheden op een kantoor in het centrum van de stad kom ik bijna dagelijks langs de toren van de A-kerk. Nadat de Slechtvalk werd ontdekt, lette ik zo veel mogelijk op de aanwezigheid ervan. Ook diverse andere vogelaars hielden de vogel in de gaten. Waarnemingen zijn verzameld via gericht vragen en via een oproep in De Grauwe Gors en oproepen op de homepage van Avifauna Groningen (www.avifaunagroningen.nl) en de homepage van Rommert Cazemier (www.lauwersmeer.com). De aldus verzamelde gegevens zijn voor onderstaand artikel gebruikt. Omdat de gegevens niet systematisch verzameld zijn, hoeven ze geen representatief beeld van de werkelijkheid geven. Zo hebben veel vogelaars speciaal gelet op de A-toren, maar veel minder gekeken naar andere

verblijfplaatsen, bijvoorbeeld de Martinitoren en andere hoge objecten. Soms werden eerste waarnemingen wel genoteerd, maar vervolgwarnemingen niet of minder nauwkeurig. Daarnaast zijn zogenaamde nulwaarnemingen (dagen waarop de vogel niet op de A-toren werd gezien) vaak niet goed bijgehouden en dus niet te onderscheiden van dagen waarop niet gekeken werd.

Voorkomen

De eerste waarneming was een vliegende Slechtvalk boven het Damsterdiep op 29 oktober 1999, maar de valk bleek spoedig een sterke voorkeur voor de A-toren te hebben. Verreweg de meeste waarnemingen kwamen hier vandaan (tabel 1; voor waarnemingen elders zie hierna). De waarnemingen op de A-toren strekten zich uit tussen 2 november 1999 en 23 maart 2000, in het seizoen erna tussen 23 september 2000 en 29 maart 2001. Het is opmerkelijk dat de valk in beide seizoenen vóór nieuwjaar veel minder vaak op de A-toren zat dan erna. Vóór nieuwjaar ging het respectievelijk om 30% (november-december 1999) en 25% (september-december 2000) van de dagen. Na nieuwjaar ging het respectievelijk om 64% (januari-maart 2000) en 56% (januari-maart 2001) van de dagen. In februari 2000 werd de vogel zelfs op driekwart (76%) van de dagen op de A-toren gezien. Tweemaal werd de Slechtvalk op tien achtereenvolgende dagen op de A-toren gezien: tussen 15 en 24 januari 2000 en tussen 28 februari en 8 maart 2000. Ook in het najaar waren er perioden waarin de Slechtvalk dagelijks op de A-toren zat. Tussen 10 en 20 november 1999 werd de vogel dagelijks gezien (met uitzondering van 13 en 15 november). In 2000 zat de vogel er na de eerste waarneming op 23 september dagelijks tot en met 28 september.

Tabel 1. Aantal dagen per maand waarop een rustende Slechtvalk op de toren van de A-kerk werd gezien.

	1999/2000	2000/2001
september	-	7
oktober	-	7
november	11	5
december	7	6
januari	15	16
februari	22	14
maart	16	19

In het seizoen 1999/2000 werd de vogel op maximaal 21 achtereenvolgende dagen (tussen 6 en 26 december) niet op de A-toren gezien, gevolgd door een periode van 10 dagen (tussen 21 en 30 november). In het seizoen 2000/2001 ging het om perioden van 14 dagen (tussen 27 oktober en 9 november), 13 dagen (tussen 16 en 28 december) en 10 dagen (tussen 10 en 19 oktober en tussen 28 november en 7 december). Diverse waarnemers gaven aan dat ze de valk regelmatig gedurende langere perioden niet op

Slechtvalk

foto Dušan Brinkhuizen

de A-toren zagen. Het lijkt dan ook waarschijnlijk dat de vogel in zulke perioden óf afwezig was óf een andere verblijfplaats gebruikte. Aanwijzingen voor een alternatieve rustplaats vormen waarnemingen op 27 januari 2001 (een rustende Slechtvalk op een hijskraan op het terrein van het Academisch Ziekenhuis; later ging de valk op Stadsduiven jagen) en op 4 februari 2001 toen een Slechtvalk vlak rond de Martinitoren cirkelde en boven de Grote Markt vloog. Op beide data werd geen Slechtvalk van de A-toren gemeld. Ten slotte werd op vier data (29 november 1999, 9 december 1999, 10 februari 2001 en 9 maart 2001) wel een vliegende Slechtvalk in of rond het centrum gezien, maar geen rustende vogel van de A-toren gemeld.

De A-toren is 76 meter hoog. De Slechtvalk zat in verreweg de meeste gevallen op een vaste plek op één van de kantelen van de tweede trans van de torenspits, net boven de bevestiging van de vlaggenmasten. De foto laat een rustende Slechtvalk op de derde trans zien, één trans hoger dan waar hij meestal zat.

De Slechtvalk zat stevast uit de wind. Dit betekende dat de vogel aan alle kanten van de toren kon zitten, maar altijd aan die kant waar geen wind op stond. Op nogal wat dagen zat de vogel urenlang achtereen op precies dezelfde plek te rusten (ook vaak te zonnen als de wind gunstig was), soms wel meer dan een halve dag achtereen. Waarnemingen van ruim na zonsondergang wijzen erop dat de Slechtvalk de A-toren vermoedelijk ook als nachtelijke slaapplek gebruikte. In beide seizoenen betrof het een volwassen vogel en de meeste vogelaars zijn van mening dat het in beide seizoenen om een vrouwelijk exemplaar ging. Naar alle waarschijnlijkheid droeg de vogel geen kleurringen.

Het is onduidelijk hoe groot het jachtgebied van de overwinterende Slechtvalk was. Het is dan ook onduidelijk of waarnemingen van een overvliegende en/of jagende Slechtvalk boven de Selwerderhof, uit Noorderhogebrug, van de vloeivelden van de Suikerunie en uit de Wij-

ert-Zuid betrekking hadden op het individu van de A-toren of op een ander individu.

Voedse1

Slechtvalken jagen bijna uitsluitend op vogels die ze in de lucht bemachtigen. Het soortenspectrum is sterk afhankelijk van het aanbod ter plaatse. Nederlandse Slechtvalken die in of nabij waterrijke gebieden overwinteren, eten vooral steltlopers en eendachtigen; overwinteraars in een stedelijke omgeving leven vooral van Stadsduiven. Onderzoek uit 1999 wees uit dat de broedvogels bij de Eemshaven dat jaar vooral steltlopers, duiven en Spreeuwen aten.

In en rond het centrum van de stad Groningen verblijven het hele jaar door vele honderden Stadsduiven. Er is diverse malen gezien dat de Slechtvalk een Stadsduif probeerde te bemachtigen. Onder andere omdat veel grote gebouwen het vrije uitzicht nogal belemmeren, kon in de meeste gevallen niet worden vastgesteld of de jacht succesvol was. Ook werd enkele malen een op Spreeuwen jagende Slechtvalk gezien. Eind november 1999 zat de Slechtvalk op de A-toren een Stadsduif te plukken en in januari 2000 vloog een Slechtvalk met een Stadsduif als prooi boven de Jozef Israëlstraat naar de Westerhaven in de richting van de A-toren. Half februari 2001 vloog de valk met een prooi (vermoedelijk een Stadsduif) naar de A-toren om daar vervolgens de prooi te plukken. Er kon niet worden vastgesteld welke vogelsoort het betrof. Ten slotte zat de valk begin maart 2001 op de A-toren een (vermoedelijke) Stadsduif te plukken.

Verder werd in januari 2000 een vers geplukte Kokmeeuw onder de A-toren gevonden. Hoewel ikzelf en anderen vele malen rond de toren naar prooiresten hebben gezocht, leverde dit verder niets op. Zoals Alco van Klinken al in *Schoonschrift* had voorspeld, bleef er dus weinig anders over dan een beklimming van de toren om in dakgoten en dergelijke naar prooiresten te zoeken. Na overleg met de stadsecoloog Wout Veldstra bleek het mogelijk om, tezamen met Avifaunalid Roel Modderman van de Vleermuiswerkgroep Groningen, de A-toren te beklimmen. Leden van de Vleermuiswerkgroep bezoeken de toren al jarenlang voor tellingen van overwinterende vleermuizen.

Het bezoek vond plaats op zaterdag 13 mei 2001. Eerst hebben we vanuit allerlei ramen diverse dakgoten bekeken, maar hier lag geen enkele prooi. Uiteindelijk werd na een forse

klauterpartij de tweede trans van de torenspits bereikt. We hadden de moed eigenlijk al opgegeven om nog prooiresten te vinden, want alles zag er tot dan toe erg glad en schoon uit. De buitenzijde van de torenspits inclusief de transen zijn grotendeels met lood bekleed en alles wat er lag moest ongetwijfeld allang door de wind zijn weggeblazen. Tot onze verbazing vonden we toch nog een grote hoeveelheid aaneen gekleefde veren en botten, precies op de plaats waar de vogel vaak zat te rusten. De prooiresten lagen alleen aan de noordzijde en bleken stevig vastgeplakt te zijn aan het lood. Tijdens het plukken worden prooiresten vaak wat kleverig door bloed en weefselvocht en we denken dat ze hierdoor (bij weinig wind?) aan het lood kunnen vastkleven. Vermoedelijk is de zuidzijde tijdens zonnig weer te droog waardoor hier vastgeplakte prooiresten (weer?) loslaten of zodanig verdrogen dat ze bij veel wind uiteindelijk toch wegwaaien. Alle resten zijn meegenomen en thuis zorgvuldig uitgezocht. De resultaten staan in tabel 2. In totaal werden minimaal 19 verschillende prooien gevonden en negen verschillende soorten gedetermineerd.

De overgrote meerderheid van alle verzamelde veren en botten bleek toe te behoren aan de Stadsduif. Op grond van het tellen van afzonderlijke schoudergordels kwamen we uit op minimaal 10 verschillende individuen (4 hele, 6 rechter en 5 linker schoudergordels). Het is goed mogelijk dat er zich meer individuele Stadsduiven onder de verzamelde plukresten bevonden. Van de andere soorten werden vaak slechts enkele fragmenten gevonden, een enkel veertje of een enkel botje.

De meeste soorten komen algemeen in of rond de stad voor en zijn bekende prooien voor een Slechtvalk. Alleen één botfragment is vooralsnog een raadsel. Het fragment is 65 mm lang en heeft een minimale breedte van 7 mm. Helaas ontbreken de uiteinden van het bot, maar qua grootte en vorm doet het fragment sterk denken aan een opperarmbeen (humerus) van een soort als Brandgans, Aalscholver of Blauwe Reiger. Het is uitgesloten dat een

Slechtvalk een dergelijk zware vogel mee naar de A-toren kan nemen. Wel zou de mogelijkheid kunnen bestaan dat een azende Kauw of Zwarte Kraai het botfragment ergens in de stad heeft gevonden en mee naar de A-toren heeft genomen.

Uit bovenstaande gegevens kan worden geconcludeerd dat de A-toren als vaste plukplaats voor de overwinterende Slechtvalk werd gebruikt en dat de Stadsduif de belangrijkste prooi was. Eveneens talrijk in het centrum van de stad voorkomende Kokmeeuwen en Kauwen (soorten die ongeveer even zwaar zijn als een Stadsduif) lijken duidelijk minder hoog op de menulijst van de Slechtvalk te staan. Verder is met enkele aannames een schatting te maken van de aantallen Stadsduiven die per seizoen zijn geslagen. Hiervoor heb ik aangenomen dat de Slechtvalk in beide seizoenen alle dagen tussen de eerste en de laatste datum in de stad bivakkeerde, dat een vrouwtje Slechtvalk aan één Stadsduif per dag voldoende heeft en dat tweederde van de prooien uit Stadsduiven bestond. We kunnen dan uitrekenen dat respectievelijk circa 90-100 (seizoen 1999/2000) en circa 120-130 (seizoen 2000/2001) Stadsduiven zijn geslagen. Deze aantallen kunnen lager uitvallen als de Slechtvalk op ontbrekende dagen buiten de stad verbleef (en daar vooral op andere soorten joeg), of als minder dan tweederde van de prooien uit Stadsduiven bestond. Het aantal kan hoger zijn, als meer dan tweederde van de prooien uit Stadsduiven bestond, of als geslagen prooien regelmatig verloren gaan. Prooien kunnen onder andere verloren gaan door verstoring tijdens het plukken, waarna predatoren als Zwarte Kraaien hun kansen grijpen. Verder zal een Slechtvalk in open gebieden (open landbouwgronden, kwelders, zandplaten en dergelijke) een per ongeluk op de grond gevallen prooi weer oprapen. In de stad is de kans zeer groot dat een dergelijke prooi als verloren moet worden beschouwd, daar het onwaarschijnlijk is dat een Slechtvalk zich op de grond tussen huizen of op straat waagt om een gevallen prooi weer op te pakken.

Verleden en toekomst

Eeuwen geleden was de Slechtvalk een gewone verschijning in Nederland. De soort zat toen regelmatig op hoge kerkgebouwen in steden en broedde daar vermoedelijk ook. In hoeverre dit ook voor de stad Groningen gold, is onbekend.

Tabel 2. Prooiresen op de toren van de A-kerk, gebaseerd op materiaal verzameld op 13 mei 2001.

Soort	Aantal
onbekende grote vogel	1
Waterhoen	2
Gouplevier	1
Kievit	1
Houtsnip	1
Stadsduif	min. 10
Houtduif	1
Merel	1
Kauw	1
Totaal	19

Door vervolging en vergiftiging namen in de loop van de twintigste eeuw de aantallen zeer sterk af. In de jaren tachtig krabbelde de soort langzaam uit het dal en tegenwoordig overwinteren naar schatting enkele tientallen Slechtvalken in de provincie. Sedert 1998 broedt er zelfs een paartje in het Eemsmondgebied. Deze vogels blijven hier het hele jaar. De andere overwinteraars zijn hoofdzakelijk broedvogels uit Noord-Europa. Naar alle waarschijnlijkheid heeft de overwinteraar van de A-toren ook een noordelijke herkomst.

In het recente verleden zijn er verschillende waarnemingen uit het centrum van de stad Groningen bekend. Zo werd in januari 1979 een Slechtvalk boven de Grote Markt gezien. Daarnaast vloog in november 1998 een Slechtvalk rond de Martinitoren en werd eind januari 1999 eenmalig een vogel op de A-toren gezien. Op het moment van waarnemen vloog de vogel van de A-toren af. Andere waarnemingen ontbreken, zodat het onwaarschijnlijk is dat er dat seizoen een Slechtvalk op de A-toren heeft overwinterd. Verder zijn er in de jaren negentig diverse waarnemingen van jagende Slechtvalken in de buitenwijken of langs de rand van de stad Groningen. Het gaat hier naar alle waarschijnlijkheid om vogels die bij de Piccardthofplas, de Hoornseplas, in het Reitdiepdal, bij de vloeivelden van Hoogkerk of langs de ooststrand van de stad pleisteren en/of overwinteren.

Afgelopen najaar keken veel vogelaars hoopvol uit naar de terugkeer van de Slechtvalk. Tot nu toe (dd. 20 december 2001 was deze hoop tevergeefs. Dit zou kunnen betekenen dat de vogel óf is doodgegaan óf een andere locatie heeft opgezocht.

Er zijn suggesties gedaan om een speciale nestkast voor Slechtvalken op de A-toren te plaatsen met de hoop dat de soort er (weer?) gaat broeden. We moeten alleen wel bedenken dat verreweg de meeste overwinteraars trekvogels uit Noord-Europa zijn. Zulke individuen zullen nooit in Nederland gaan broeden. Daarnaast rijst de vraag of de A-toren wel de meest aangewezen locatie is voor plaatsing van een slechtvalknestkast. Zo is de A-toren, in tegenstelling tot de Martinatoren, niet toegankelijk voor het publiek, maar op hoogtijdagen wapperen er wel vele vlaggen vanaf de spits van de A-toren. Daarnaast hangt al enige jaren een Slechtvalknestkast op het gebouw van de Gasunie, op het eerste gezicht een uitstekende locatie met meer dan voldoende rust en veel uitzicht. Ook de meer dan 100 meter hoge pijp van de Suikerunie lijkt een goede locatie voor een slechtvalknestkast. De toekomst zal uitwijzen of er ooit (weer?) Slechtvalken in de stad Groningen gaan broeden.

Dankwoord

Veel personen hebben een bijdrage aan dit artikel geleverd. Waarnemingen werden ontvangen van Dick Brinkhuizen, Dušan Brinkhuizen, Lazar Brinkhuizen, Bert de Bruin, Koen van Dijken, Willem-Jan Fontijn, Willem Hartholt, John Kanon, Alco van Klinken, Willem Kolvoort, Eduard Koopman, Frank Majoor, Harrie Miedema, Roel Modderman, Jeroen Nienhuis, Anneke Nieuwenhuijs, Reindert Nijland, Martin Olthoff, Klaas Ophoff, Leon Peters, Bart-Jan Prak, Jan Alex de Roos, Jans Sikkens en Lieuwe van Welie. Verder werden het waarnemingenarchief van Avifauna Groningen en de homepage van Rommert Cazemier (www.lauwersmeer.com) geraadpleegd. Wout Veldstra (stadsecoloog van de gemeente Groningen) maakte het mogelijk dat Roel Modderman en ondergetekende de A-toren mochten bezoeken. Verder waren Dick Brinkhuizen en Arjan Dekker behulpzaam bij het uitzoeken en determineren van de prooi-resten, terwijl ook de vergelijkingscollectie van het Groninger Instituut voor Archeologie van de RU Groningen geraadpleegd werd (met dank aan de preparateur de heer R.J.

Koster). Ten slotte werden met Nico Beemster, Rob Bijlsma en Piet van den Hout vruchtbare discussies gevoerd over het voedsel van Slechtvalken.

Literatuur

- Boekema, E., P. Glas & J. Hulscher 1983. Vogels van Groningen. Wolters-Noordhoff, Groningen.
- Bijlsma, R. 1990. Predation by large falcons on wintering waders on the Banc d'Arguin, Mauritania. *Ardea* 78: 75-82.
- Bijlsma, R., F. Hustings & C. Camphuyzen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. KNNV, Utrecht.
- Brink, H. van den, J. Furda, J. van Klinken & K. van Scharenburg 1992. Vogel-atlas van Groningen. Avifauna Groningen, Groningen.
- Boer, P. de & J. van Dijk 1999. Groningse Slechtvalken prefereren kraaiennest boven nestkast. *De Grauwe Gors* 27: 236-238.
- Cramp, S. & K. Simmons 1980. Handbook of the Birds of the Western Palearctic, volume 2. Oxford University Press, Oxford.
- Ende, G. van den 2001. Overwinterende Slechtvalken *Falco peregrinus* in Zierikzee. *De Takkeling* 9: 78-82.
- Hustings, F. & E. van Winden 1998. Slechtvalken *Falco peregrinus* buiten de broedtijd in Nederland. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 4(2): 2-6.
- Klinken, A. van 2001. Slechtvalk opkikker voor bureau-ecologen. *Schoonschrift* 11(2): 4.
- Koks, B. 1998. Slechtvalken in de Nederlandse Waddenzee. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 4(2): 13-15.
- Modderman, R., R. Jalving & H. Miedema 2001. Broedvogelmonitoring in de stad Groningen 1993-2000. Rapport Avifauna Groningen / gemeente Groningen, Groningen.
- Oosterhuis, R. 2001. Griend, Vogels en Bewaking 2000. Rapport, Arnhem.
- Teunissen, B. 1997. Slechtvalken in de Akerdijkse Plassen. *Slechtvalk Nieuwsbrief* 3(1): 4-5.

Klaas van Dijk
Vermeerstraat 48
9718 SN Groningen
tel. 050-3182924
e-mail klaas.vdijk@hetnet.nl